

Eryk Pałus

Rola więziennych zespołów muzycznych w procesie resocjalizacji

The role of Prison Music Ensembles in the rehabilitation process

Celem niniejszego artykułu jest wyjaśnienie roli więziennych zespołów muzycznych jako metody wspomagającej proces resocjalizacji w warunkach izolacji penitencjarnej oraz ocena potencjału kreatywności i innowacyjności w kontekście poprawy zdolności adaptacyjnych i społecznych uczestników. Model oddziaływań resocjalizacyjnych oparty na psychologii twórczości stosowany jest w ramach zajęć kulturalno-oświatowych przysługujących każdemu skazanemu. Tak skonstruowany model oddziaływań wykorzystywany jest w polskich zakładach karnych, a rozwijany i upowszechniany może znacząco wpłynąć na efektywność podejmowanych prób zmiany człowieka nieprzystosowanego społecznie.

Słowa kluczowe: proces resocjalizacji, innowacyjność, kreatywność, zespół muzyczny, muzyka w procesie resocjalizacji, resocjalizacja penitencjarna.

The aim of this article is to elucidate the role of prison music groups as a supportive method in the rehabilitation process within the confines of penitentiary isolation. Additionally, the article assesses the potential for creativity and innovation in the context of improving the adaptive and social abilities of participants. A rehabilitation intervention model based on the psychology of creativity is implemented as part of cultural and educational activities available to every convicted individual. Such a constructed intervention model is utilized in Polish prisons, and its continued development and dissemination have the potential to significantly impact the effectiveness of attempts to change socially maladjusted individuals.

Key words: process of rehabilitation, innovation, creativity, music band, music in the process of rehabilitation, penitentiary rehabilitation.

Wprowadzenie

Kara pozbawienia wolności jeszcze kilka wieków temu postrzegana była jako element represji i odwetu wobec sprawcy przestępstw. Bardzo długo panowało prawo wprowadzone już za czasów Hammurabiego, a więc słynna zasada *oculum pro oculo, dentem pro dente* – oko za oko, ząb za ząb. Z biegiem lat zaczęto zastanawiać się nad sensem wykonania kary pozbawienia wolności, a także nad jej celami. Powstawały różnego rodzaju systemy m.in. system celkowy, auburnski, progresywny i wiele innych, które kładły coraz większy nacisk na sferę zmiany człowieka, zmiany jego postępowania, zmiany jego myślenia, przestrzegania prawa i porządku publicznego. To właśnie w tej kolejności następowała ewolucja postrzegania kary i jej celowości. Zaczynając od całkowitej izolacji skazanego, jego odosobnienia oraz czytaniu Biblii, zakładano wewnętrzną przemianę hierarchii wartości, która opierałaby się na czytanej lekturze. Następnie wprowadzone zmiany przyczyniły się do oddziaływań na skazanych w postaci pracy w dzień, w całkowitym milczeniu. Natomiast to właśnie progresywizm wprowadzony w XIX wieku przez Aleksandra Maconochiego, był najbardziej postępowy i stworzył fundament nowoczesnego i aktualnego systemu penitencjarnego. Zakładana progresja skazanego pozwalała mu na mniejszy rygor, a co za tym idzie mniejszą izolację, co w konsekwencji prowadzić miało do warunkowego przedterminowego zwolnienia. Obecny system penitencjarny opiera się na kilku filarach oddziaływań w stosunku do osób pozbawionych wolności. „W oddziaływaniu na skazanych, przy poszanowaniu ich praw i wymaganiu wypełniania przez nich obowiązków, uwzględnia się przede wszystkim pracę, zwłaszcza sprzyjającą zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne”¹. Tak przedstawione filary oddziaływań resocjalizacyjnych spowodowały ciągły rozwój pedagogiki resocjalizacyjnej oraz odkrywanie

¹ Kodeks Karny Wykonawczy, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 1997 Nr 90, poz. 557 ze zmianami), art. 67 § 3.

nowych metod oddziaływań, jeszcze bardziej skutecznych i dających wymierne korzyści. Dziejowa ewolucja wizji wykonania kary pozbawienia wolności i jej celowości pozwoliła na odkrywanie innowacyjnych form oddziaływań opartych nie tylko na redukcji deficytów, ale na potencjalach, których umiejętne odnalezienie i wykorzystanie może przyczynić się do pożądanego efektu zmiany życia osoby pozbawionej wolności. To właśnie w ramach przytoczonych zajęć kulturalno-światowych, jak również kontakcie ze światem zewnętrznym możliwe jest prowadzenie oddziaływań w oparciu o obcowanie z szeroko rozumianą kulturą.

Istota i cele resocjalizacji penitencjarnej

Proces resocjalizacji najczęściej definiowany jest jako „proces swoistej naprawy moralnej i obyczajowej człowieka, przypominający przebieg zdrowienia z przewlekłej choroby, którą jest wykolejenie przestępcze lub obyczajowe”². Marek Konopczyński określa resocjalizację jako „zmianę nie przez korektę czy reedukację, jak to się tradycyjnie czyni, a przez rozwój strukturalnych czynników i mechanizmów procesów twórczych osób nieprzystosowanych społecznie oraz wyposażenie ich w nowe kompetencje i umiejętności społeczne. Resocjalizacja przez trenowanie wizualizowanych parametrów tożsamości nieprzystosowanych społecznie osób jest alternatywną koncepcją pedagogiczną wobec koncepcji występujących dotychczas w polskiej teorii i europejskiej praktyce resocjalizacyjnej”³. Najogólniej proces resocjalizacji definiowany może być jako swego rodzaju próba wyzwolenia jednostki z pułapki myślowej i zakotwiczenia mentalnego w nieświadomości postępowania niezgodnie z przyjętymi i powszechnie uznawanymi normami społecznymi. To od wychowawcy, osoby prowadzącej oddziaływanie, zależy, jakich metod i technik użyje w pracy z wychowankiem. To właśnie spersonalizowane i ukierunkowane działanie może dać wymierne korzyści w pracy z osobą nieprzystosowaną społecznie. Niekiedy to właśnie bazowanie na potencjale twórczości i kreatywności, pozwala na zwiększenie poczucia własnej wartości i szerszego

² Cz. Czapów, S. Jedlewski, *Pedagogika Resocjalizacyjna*. Warszawa 1971. / A. Brzezińska-Rybicka, *Zarys współczesnej koncepcji resocjalizacji – metodyka i ogólne zasady*, Roczniki Pedagogiczne 2019. Tom 11(47). s. 109.

³ M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji. Teoria i praktyka wychowawcza*, Warszawa, s. 136. Warszawa 2010, s.136.

spojrzenia na otaczający go świat. To właśnie tego elementu, kreatywności i innowacyjności w procesie resocjalizacji penitencjarnej dotyczyć będzie niniejszy artykuł.

Nadrzędnym celem wykonania kary pozbawienia wolności jest „wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa”⁴. Jak można zauważyć, szczególny nacisk położony jest na wzbudzanie woli, należy to rozumieć jako zmianę, która ma nastąpić w zachowaniu skazanego, zmianę myślenia, zmianę dotychczasowego życia, która zależy przede wszystkim od danej jednostki. To właśnie od osiągnięcia chęci przemiany zależy dalszy postęp jego resocjalizacji. Jeżeli skazany otworzy się na osoby, które chcą mu pomóc, wtedy sam proces przemiany, może dać wymierne skutki. Cel resocjalizacji „można podzielić na dwa mniejsze cele, które różnią się między sobą stopniem efektywności – cel minimum i cel maksimum. Cel minimum należy rozumieć, jak stan osobowości więźnia, który sprawi, że będzie on mógł funkcjonować w społeczeństwie po opuszczeniu zakładu karnego, w taki sposób, aby nie postępować wbrew panującym normom prawnym. Gdy przestępca osiągnie cel minimum wówczas istnieje szansa, że nie będzie mu zagrażała recydywa. Z kolei cel maksimum to taki stan osobowości skazanego, dzięki któremu będzie on mógł funkcjonować w społeczeństwie bez naruszania norm prawnych i moralnych”⁵. „Cel maksimum oznacza zminimalizowanie nieprzystosowania społecznego lub jego zupełną likwidację. Cel minimum oznacza uzyskanie oczekiwania społecznego jedynie w zakresie umiejętności powstrzymywania się od naruszania norm prawnych”⁶. Aby osiągnąć ten cel, prowadzi się zindywidualizowane oddziaływanie na skazanych w ramach określonych w ustawie systemów wykonywania kary, w różnych rodzajach i typach zakładów karnych⁷. Podlegają mu osadzeni, którzy w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności zadeklarowali chęć przebywania w systemie programowanego oddziaływania, czyli zdecydowali się podjąć starania w celu przemiany samego siebie, swojego życia, a także porzucić „przeszłość”

⁴ Kodeks Karny Wykonawczy, op. cit., art. 67 § 1.

⁵ A. Kojadyńska, J. Gałędek, *Resocjalizacja osób przebywających w zakładach karnych*. Kortowski Przegląd Prawniczy. Nr 2/2017. s. 87.

⁶ B. Hołyst, *Bariery resocjalizacji penalnej*. [w:] Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce, t. I. red. B. Hołyst, Warszawa 1984, s. 33.

⁷ Kodeks Karny Wykonawczy, op. cit., art. 67 § 2.

w celu budowania nowej, własnej, przestrzegającej obowiązujące normy prawne, tożsamości. Jak wcześniej wspomniano, skazany musi wyrazić chęć odbywania kary w systemie programowanego oddziaływania, dotyczy to wszystkich dorosłych skazanych, jednakże wyjątek stanowi grupa skazanych młodocianych, czyli osób do 21 roku życia, którzy automatycznie objęci są tym systemem wykonywania kary pozbawienia wolności⁸.

Spoglądając na pedagogikę resocjalizacyjną w kontekście historycznym, należy zauważyć wyraźny podział, który powstał w jej obrębie, a dotyczy m.in. sposobu oddziaływania na jednostkę niedostosowaną społecznie, położeniem nacisku na inne sfery życia, zwracaniem uwagi i podkreśleniem różnych aspektów resocjalizacji. Jest to bardzo złożony temat związany z pewnego rodzaju sporem merytorycznym, osób zajmujących się tą tematyką. W dzisiejszych czasach możemy dostrzec zwolenników jednej, jak i drugiej opcji. Dlatego też na przestrzeni lat wyodrębniono klasyczną pedagogikę resocjalizacyjną oraz neoklasyczną pedagogikę resocjalizacyjną zwaną także kreującą.

Człowiek od urodzenia obcuje z kulturą w różnej postaci. To właśnie ona kształtuje go i pomaga w prawidłowym przebiegu procesu socjalizacji. „Podstawą każdej kultury socjalizacyjnej są wartości i normy. Dają one ludziom poczucie sensu i stanowią zespół wskazówek postępowania. Są ona drogowskazami na drogach i bezdrożach naszego życia. To właśnie kultura socjalizacyjna współtworzy najważniejsze parametry naszej tożsamości, umożliwiając nam samorealizację w pełnionych rolach społecznych. To ona i wynikające z niej twórcze rozwiązywanie sytuacji problemowych umożliwiają zindywidualizowanie ludzkiego losu oraz wyposażają człowieka w możliwości kreatywne. Kultura, twórczość i kreatywność stanowią podstawowe społeczne wyznaczniki rozwoju człowieka i jednocześnie określają główne parametry jego tożsamości jednostkowej i społecznej. Treść tych trzech pojęć buduje wewnętrzną intelektualną przestrzeń człowieka i wpływa na jego role życiowe”⁹. To właśnie w nurcie neoklasycznej pedagogiki resocjalizacyjnej powstała koncepcja twórczej resocjalizacji. Według jej twórcy – Marka Konopczyńskiego – istotą twórczej resocjalizacji jest próba ukazania, że „resocjalizację można prowadzić w sposób twórczy i odmienny od utartych schematów resocjalizacyjnych”¹⁰. Natomiast głównym celem twórczej resocjalizacji

⁸ Ibidem, art. 95 § 1.

⁹ M. Konopczyński, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*. Kraków 2014, s. 76.

¹⁰ M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji*. Warszawa 2006, s. 13.

według niego jest „przemiana tożsamości indywidualnej i społecznej nieprzystosowanej społecznie młodzieży przez wychowawcze stymulowanie rozwoju jej struktur poznawczych oraz wyposażenie jej w nowe indywidualne i społeczne kompetencje”¹¹. Zaproponowana koncepcja twórczej resocjalizacji różni się w pięciu zasadniczych kwestiach od dotychczasowych, tradycyjnych sposobów rozumienia istoty realizowania procesu resocjalizacyjnego w warunkach izolacji więziennej:

1. określa resocjalizację, jako proces rozwijania i kreowania potencjałów, a nie jak to się przyjęło, korekcyjną zmianę parametrów społecznych i osobowych,
2. traktuje nieprzystosowanie społeczne jako problem wadliwie ukształtowanej tożsamości, a nie wadliwych postaw, nieakceptowania i przestrzegania norm społecznych, nieadekwatnych postaw, przekonań i nastawień, zaburzonych relacji interpersonalnych i wadliwych ról społecznych czy patologicznych zachowań, cech osobowości oraz preferencji aksjologicznych,
3. celem resocjalizacji jest w istocie wykreowanie nowych tożsamości wychowanków, a nie korekcyjna zmiana przekonań, nastawień i preferencji aksjologicznych czy form reakcji, zachowań, postaw i ról społecznych,
4. środkiem do tego celu jest rozwój strukturalnych czynników i mechanizmów procesów poznawczych i twórczych, a nie siłowa zmiana wadliwych form funkcjonowania społecznego, poprzez wychowawczą korekcję, psychokorekcję, psychomodyfikację i inne sposoby antropotechnicznych oddziaływań wychowawczych,
5. metodą osiągnięcia tego celu, jest resocjalizowanie poprzez trenowaną autoprezentację wizualizowanych parametrów tożsamości¹².

Oddziaływanie resocjalizacyjne osób nieprzystosowanych społecznie poprzez wzbudzanie ich potencjałów oraz wykorzystanie kreatywności w działaniu naprawczym nie jest metodą znaną wyłącznie z pojęć metod twórczej resocjalizacji, ale znaną także z oddziaływań kulturotechnicznych. Nestorzy polskiej pedagogiki resocjalizacyjnej Czesław Czapów i Stanisław Jedlewski, zauważają, że „w naszym ujęciu kulturotechnika wychowawcza oznacza operowanie kulturą dla osiągnięcia celów wychowawczych. Mówiąc zaś o kulturze mamy na myśli względnie zintegrowaną

¹¹ Ibidem, s. 13.

¹² M. Konopczyński, *Twórcza Resocjalizacja. Zarys koncepcji rozwijania potencjałów*, „Resocjalizacja Polska” 7/2014, s. 19.

całość, obejmującą wyuczone czynności ludzi, które mogą być scharakteryzowane z jednej strony, przez wskazanie wzorów zachowania się wykształconych i przyswojonych w toku rozwoju społecznego, a z drugiej strony, przez wskazanie wytworów tych zachowań”¹³. Człowiek w toku socjalizacji ma kontakt z kulturą ujawnianą przez różnego rodzaju podejmowane aktywności, poprzez naśladowanie zachowań obserwowanych w gronie rodziny i rówieśników, ale często ma także do czynienia z różnego rodzaju sztuką, rozumianą jako wszelkiego rodzaju przejawy kreatywności twórców. Oddziaływania kulturotechniczne w głównej mierze opierają się na „wykorzystaniu sportu, turystyki i rekreację wypoczynkowo – rozrywkową, w skład której wchodzi aktywny udział w kołach zainteresowań, teatrze amatorskim, jak również w zespole np. muzycznym czy estradowym”¹⁴.

Psychologia twórczości

Ewolucja istoty wykonywania kary pozbawienia wolności wymusiła na pedagogach resocjalizacyjnych poszukiwanie nowych metod i technik oddziaływań wobec skazanych. Początkowo zakładała ona korektę deficytów, redukcję dysfunkcji czy dewiacji poprzez różnego rodzaju formy oddziaływań psychologicznych czy terapeutycznych, obecnie oddziaływania resocjalizacyjne oparte są także o potencjały i wykorzystanie kreatywności przebywających w zakładzie karnym skazanych. Przebywanie w warunkach izolacji penitencjarnej, ze względu na charakter izolacyjny, bardzo często prowadzi do depriwacji potrzeb, których wcześniejsze braki mogły być czynnikiem kryminogennym. Twórczość określana jest przede wszystkim jako odkrywanie czegoś nowego, do tej pory nieznanego. M.I. Stein rozumie ją jako „proces prowadzący do nowego wytworu, który jest akceptowany jako użyteczny lub do przyjęcia dla pewnej grupy w pewnym okresie”¹⁵. W sposób konkretny i szeroki twórczość samą w sobie definiuje E. Hurlock, który uważa ją za „zdolność do wszelkiego rodzaju kompozycji, wytworów, pomysłów, które są w zasadzie nowe lub nowatorskie i nie były znane osobie wytwarzającej. Może

¹³ Cz. Czapów, S. Jedlewski, *Pedagogika...*, op. cit., s. 370.

¹⁴ *Ibidem*, s. 392.

¹⁵ E. Nęcka, *Psychologia Twórczości*. Gdańsk 2001, s.17 za M.I. Stein, Creativity and culture. Journal of Psychology 1953. Volume 50.

to być aktywność wyobraźni lub myślowa synteza, których produkt nie jest tylko podsumowaniem. Może ona obejmować tworzenie nowych modeli i łączenie informacji pochodzących z poprzednich doświadczeń oraz przeniesienie dawnych relacji do nowych sytuacji i wprowadzenie do nich pewnych zmiennych. Twórczość musi być celowa lub ukierunkowana na cel, a nie może to być jałowe fantazjowanie chociaż nie musi mieć bezpośredniego zastosowania albo też być doskonałym lub wykonczonym wytworem. Może także przybierać formę wytworu artystycznego, literackiego lub naukowego, albo mieć charakter proceduralny lub metodologiczny¹⁶. Jednakże w kwestii prowadzenia oddziaływań resocjalizacyjnych twórczość pojmowana powinna być pod względem procesu twórczego, a więc drogi człowieka do odkrywania czegoś niezwykłego. Najstarszą i najbardziej znaną jest klasyczna koncepcja czterech etapów procesu twórczego zaproponowana w 1926 roku przez Grahama Wallasa. Według niej na proces twórczy składają się następujące fazy:

1. preparacja – polega na wykonaniu wstępnych czynności związanych z zebraniem potrzebnych danych oraz sformułowaniem problemu, który ma być rozwiązany,
2. inkubacja – polega na samoistnym oraz nieświadomym dojrzewaniu czy wylęganiu się pomysłu w czasie przerwy od intencjonalnej pracy nad nim,
3. iluminacja – jest to olśnienie związane jest z nagłym rozwiązaniem problemu w konsekwencji pojawienia się momentu wglądu,
4. weryfikacja – polega na sprawdzeniu na ile przydatne okaże się wytworzone nowe rozwiązanie¹⁷.

W kontekście muzyki i wykorzystywaniu jej jako metody wspierającej proces resocjalizacji można zauważyć, że twórczość dotyka nie tylko uczestnika zajęć muzycznych, ale także autora programu resocjalizacyjnego, prowadzącego zajęcia. To jego rozwój i umiejętne wykorzystanie posiadanej wiedzy i motywacji pozwala na skutecznie przeprowadzanie zajęć kulturalno-oświatowych. Nie należy zapominać, że to właśnie od postawy wychowawcy i jego zaangażowania w dużej mierze zależy skuteczność prowadzonych oddziaływań. Biorąc pod uwagę zajęcia muzyczne to umiejętności gry na instrumentach, jak i pasja do muzyki mogą spowodować chęć naśladowania, dlatego też wychowawca powinien być

¹⁶ E. Hurlock, *Rozwój dziecka*. Warszawa 1985, s. 74 – 75.

¹⁷ E. Nęcka, *Twórczość*. [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Tom 2. Psychologia ogólna*, Gdańsk 2000, s. 789.

autorytetem i osobą wspierającą skazanego. To właśnie chęć i podejmowana próba sprawiają, że człowiek rozwija własne zdolności.

Nieodłącznym elementem twórczości człowieka i dążenia do poszukiwania jest kreatywność. E. Nęcka uważa, że „kreatywność przejawia się zwykle w jakiejś formie obserwowalnego zachowania, polegającego na produkcji nowych i wartościowych wytworów, przy czym wytworem może być samo zachowanie”¹⁸. Tak rozumianą twórczość i kreatywność różni fakt, iż twórczość przede wszystkim rozumiana jest jako proces, natomiast kreatywność jest cechą, zdolnością człowieka do tworzenia nowych rzeczy. „Ten sposób interpretacji twórczości jest kontekstowo bliski myśleniu pedagogicznemu, gdyż zakłada powstanie dzieła (zmiany tożsamościowej wychowanków) jako końcowego efektu procesu twórczego oraz akceptację tego dzieła przez otoczenie społeczne (pozytywna readaptacja społeczna wychowanka). Z perspektywy efektów wychowania wynikiem-rezultatem takiego postępowania jako części składowej procesu resocjalizacji będzie więc rozwinięty – zmieniony – wykreowany wychowanek zarówno w swojej tożsamościowej sferze wewnętrznej (uewnętrzzone parametry tożsamości), jak i zewnętrznej (wizualizowane parametry tożsamości)”¹⁹. Wszystkie założenia resocjalizacji opartej na twórczości sprowadzają się przede wszystkim do odnalezienia – rozwoju – samodoskonalenia się w sferze własnych talentów. „W kontekście twórczego rozwoju nie można ujmować twórczości dychotomicznie (obecność jej lub brak), lecz należy ją traktować jako cechę ciągłą, kontinuum o różnym stopniu nasilenia, stąd jej powszechność, chociaż tylko nieliczni znajdują się na tym krańcu, na którym najsilniejsze natężenie owej cechy umożliwia tworzenie dzieł niezwykłych, o doniosłym znaczeniu dla rozwoju cywilizacji”²⁰. Mówiąc o twórczości, o tworzeniu czegoś nowego nie trzeba spoglądać na to przez pryzmat wielkości danego wytworu. Dla skazanych przebywających w zakładach karnych, sama możliwość udziału w tworzeniu muzyki i dzielenia się własnymi doświadczeniami stanowi cenne źródło potencjału do zmiany dotychczasowego życia²¹. „Działania

¹⁸ E., Nęcka, *Psychologia...*, op. cit, s. 6

¹⁹ M. Konopczyński, *Kryzys resocjalizacji czy(li) sukces działań pozornych. Refleksje wokół polskiej rzeczywistości penitencjarnej*. Warszawa 2013, s. 155.

²⁰ G. Mendecka, *Twórczość a rozwój człowieka w biegu życia*. Psychologia Rozwojowa 2005. Tom 10. Nr 4. s. 30.

²¹ Autor swoje wnioski wyciąga przede wszystkim z obserwacji skazanych podczas zajęć kulturalno-oświatowych, w kilku zakładach karnych. Autor miał możliwość prowadzenia zajęć z więziennymi zespołami muzycznymi i rozmawiać na temat odczuć związanych z podejmowaniem przez nich takich aktywności w trakcie pobytu w zakładzie karnym.

twórcze w obszarze resocjalizacji w sposób zamierzony wywołują zarówno proces tworzenia, jak również kreowanie nowych (zmodyfikowanych) form zachowań, nadając im nowe znaczenie. Podjęcie działań twórczych wyzwala samodzielne myślenie i rozwiązywanie nieznanych problemów i zadań a przez to przekraczanie stanów aktualnych, uruchamiając przy tym wyobraźnię”²².

Więzienny zespół muzyczny jako metoda wspomagająca proces resocjalizacji

Dzięki tak rozumianemu podejściu do próby zmiany dotychczasowego życia osoby nieprzystosowanej społecznie można tworzyć ciekawe propozycje oddziaływań resocjalizacyjnych. W szczególności twórczość, kreatywność skazanych można wykorzystywać w trakcie organizowanym i zapewnionych przez kodeks karny wykonawczy zajęciach kulturalno-oświatowych. To właśnie one stanowią bazę, na której można budować różnego rodzaju oddziaływania, których zadaniem jest zwiększenie skuteczności i efektywności prowadzonych działań przez dział penitencjarny Służby Więziennej. Wśród nich znajdują się zajęcia muzyczne, których w całej Polsce zorganizowano już wiele. Jednakże ciekawą metodą zasługującą na uwagę i interesującą z perspektywy „poszukiwacza innowacyjnych form oddziaływań resocjalizacyjnych” jest tworzenie więziennych zespołów muzycznych. Naukowcy z całego świata badają i analizują wpływ muzyki na różne procesy życia społecznego. Ważnym jest wpływ muzyki na proces resocjalizacji, na stopień readaptacji społecznej, na możliwości poszerzenia horyzontów osoby nieprzystosowanej społecznie. I tak w badaniu obejmującym 200 więźniów płci męskiej Chen, Hannibal i Gold stwierdzili, że muzykoterapia poprawia lęk, depresję i poczucie własnej wartości²³. W wielu polskich zakładach karnych powstają pomieszczenia służące do prowadzenia zajęć muzycznych. Atrakcyjność programów resocjalizacyjnych opartych

²² M. Wróblewska, *Twórcza resocjalizacja jako obszar transgresji potencjałów*, „Resocjalizacja Polska” 22/2021, s. 318.

²³ Chen X., Hannibal N., Gold C., *Randomized trial of group music therapy with Chinese prisoners: Impact on anxiety, depression, and self-esteem*, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 2016, 60(9). s. 1064–1081.

na muzyce w głównej mierze uzależnione jest od wkładu wychowawcy i jego zaangażowania w cały prowadzony proces. Istnieje także wiele konkursów, które angażują skazanych do podejmowania się tworzenia szeroko rozumianej muzyki, w której odnaleźć można szeroki wachlarz jej rodzajów. Najbardziej znanym konkursem muzycznym jest Festiwal Muzyki Więziennej „Blues z za krat” corocznie organizowany przez zakład karny w Wojkowicach. „Wojkowicki festiwal od prawie ćwierć wieku gości na mapie wydarzeń kulturalno-oświatowych organizowanych przez Służbę Więzienną. Na przestrzeni lat oraz ważnych wydarzeń festiwal ewoluował i zmienił swoją formułę. Dotychczas zmagania zespołów mogliśmy oceniać na deskach wojkowickiej sceny aż do czasów pandemii. W następstwie epidemii COVID-19 organizator musiał zmienić formułę tego muzycznego wydarzenia. Obecnie na przegląd więzienni wykonawcy z całego kraju nadsyłają nagrane konkursowe utwory, które oceniane są przez profesjonalne jury. To rozwiązanie zaowocowało jeszcze większą liczbą zgłaszających się uczestników”²⁴. Innym ciekawym wydarzeniem o charakterze muzycznym jest organizowany przez Oddział Zewnętrzny w Stargardzie Ogólnopolski Konkurs Muzyki Więziennej „Dźwięki Wolności”. „Celem konkursu w ramach prowadzonej działalności resocjalizacyjnej jest popularyzacja twórczości więziennej, promowanie społecznie akceptowalnych form spędzania wolnego czasu jako alternatywy wobec dotychczasowych nieaprobowanych społecznie postaw, aktywizacja kulturalna skazanych oraz wzrost poczucia własnej wartości uczestników. Uczestnikami przedsięwzięcia mogą być wszyscy skazani przebywający w zakładach karnych oraz aresztach śledczych na terenie całego kraju. Soliści bądź zespoły muzyczne funkcjonujące na terenach jednostek penitencjarnych mogą przysyłać nagrania muzyczne o zróżnicowanych fakturach wokalnoinstrumentalnych”²⁵. Innym przykładowym konkursem bazującym nie tyle na muzyce a na twórczości jest organizowany przez zakład karny w Sztumie Ogólnopolski Przegląd Sztuki Więziennej. „Celem przeglądu jest popularyzacja twórczości więziennej jako elementu resocjalizacji, wspieranie artystycznej refleksji, wrażliwości, potrzeby samorealizacji oraz szeroko pojęta aktywizacja kulturalna środowiska więziennego. To penitencjarne święto kultury i sztuki z za krat jest wyjątknie efektem ogromnego zaangażowania wielu funkcjonariuszy Służby

²⁴ <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-wojkowice-xxiv-final-blues-zza-krat> [dostęp: 13.10.2023 r.]

²⁵ <https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-stargardzie-vi-ogolnopolski-konkurs-muzyki-wieziennej-dzwieki-wolnosci> [dostęp: 13.10.2023 r.]

Więziennej, wychowawców, terapeutów, psychologów, którzy na co dzień pracują z osadzonymi i wspierają ich w rozwijaniu artystycznych zainteresowań”²⁶. Jak można zauważyć wydarzeń opierających się na twórczości skazanych jest wiele i są one dużymi przedsięwzięciami otrzymującymi prace z całej Polski. To pokazuje jak ważna w procesie resocjalizacji jest szeroko rozumiana twórczość. Jednakże, aby lepiej zrozumieć kwestię wykorzystania twórczości w procesie resocjalizacji należy rozważyć kilka aspektów dotyczących prowadzenia takich zajęć w jednostkach penitencjarnych:

- **Kształtowanie umiejętności interpersonalnych:** Udział w zespole muzycznym wymaga współpracy, komunikacji i wzajemnego szacunku. Te umiejętności są kluczowe zarówno w życiu więziennym, jak i po opuszczeniu zakładu karnego, w szczególności w kwestii reintegracji społecznej, która jest niezbędna do osiągnięcia celu niepowrotności do przestępstwa.
- **Rozwój umiejętności muzycznych:** Członkowie zespołu mają okazję do nauki gry na instrumentach, śpiewania czy pisania tekstów. To może stać się ważną umiejętnością, którą będą mogli wykorzystać po wyjściu na wolność.
- **Wzmacnianie poczucia własnej wartości:** Udowodnienie sobie, że są w stanie stworzyć coś wspólnie, może być dla więźniów ogromnym wsparciem w budowaniu pozytywnego obrazu siebie.
- **Rozwijanie wytrwałości i samodyscypliny:** Przygotowywanie utworów muzycznych wymaga zaangażowania, cierpliwości i regularnej praktyki. To ważne umiejętności, które mogą pomóc w życiu po wyjściu na wolność.
- **Tworzenie pozytywnych wzorców:** Udowadnianie, że można zmienić swoje życie i dążyć do czegoś pozytywnego, może być inspirujące zarówno dla innych więźniów, jak i personelu więziennego.
- **Redukcja stresu i agresji:** Muzyka ma potencjał łagodzenia napięć i stresu. Może pomóc więźniom w radzeniu sobie z negatywnymi emocjami i agresją.
- **Integracja społeczna:** Występy zespołu muzycznego mogą być okazją do spotkania i interakcji z innymi więźniami, a także z osobami

²⁶ <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-sztumie-ogolnopolski-przeglad-sztuki-wieziennej-sztum-2022> [dostęp: 13.10.2023 r.]

z zewnątrz (np. podczas wizyt rodzin lub przy okazji konkursów muzycznych). To może być ważne w procesie reintegracji społecznej.

- Podnoszenie morale: Aktywność artystyczna może sprawić, że codzienne życie w więzieniu stanie się bardziej zróżnicowane i interesujące, co może wpłynąć na ogólne samopoczucie więźniów.

W prowadzonych badaniach dotyczących muzyki w procesie resocjalizacji, można odnaleźć wiele pozytywnych wniosków, płynących z prowadzenia oddziaływań właśnie w taki sposób. „Irene Taylor Trust (ITT)”, to badanie polegające na zrozumieniu w jaki sposób projekty muzyczne w zakładach karnych są cenione przez skazanych oraz jakie doświadczenie oni zdobywają. Uczestnicy opowiadali o swoich doświadczeniach w sposób, który podkreślał odrębność środowiska uczestników projektów muzycznych od typowego środowiska więziennego. Wielu uczestników podzieliło się anegdotami z ich życia, co pokazało, że projekty muzyczne zmieniają życie uczestników, wychodząc poza ramy samego projektu. Przed wzięciem udziału uczestnicy nie byli przyjaciółmi, ale nie byli dla siebie zupełnie obcy, natomiast po zakończonym projekcie wszyscy utożsamiali się ze sobą jako grupa i jako odrębność wobec pozostałych skazanych, co pozwala stwierdzić, że dzięki projektowi nabyli nową zbiorową tożsamość, która może być czynnikiem do dalszej przemiany²⁷.

Innym ciekawym badaniem dotyczącym roli muzyki w życiu skazanych oraz w kontekście inkarceracji. Do badania wytypowano 10 skazanych, którzy przebywali w więzieniach o wzmożonym rygorze i przebywają w więzieniu min. 3 lata. Grupa badawcza odpowiadała na pytania kwestionariusza wywiadu. Wyniki badania pokazały, że muzyka umożliwia poczucie oderwania od rutyny życia codziennego w zakładzie karnym, jest środkiem pozwalającym na mentalną ucieczkę od skutków inkarceracji, jak również daje nadzieję na „lepsze jutro”. Muzyka umożliwia także intymne uwolnienie emocji w nieprzyjaznym środowisku, które wymaga od jednostki przedstawienia obrazu siebie, jako silnego człowieka. Może także odgrywać ważną rolę w tworzeniu relacji i poczucia solidarności z innymi. W toku prowadzonych badań pojawiły się doniesienia, że słuchanie muzyki razem z innymi osadzonymi pobudzało do rozmów i nawiązywania bliższych relacji²⁸.

²⁷ S. Doxat – Pratt, *Musical communities in the society of captives: Exploring the impact of music making on the social world of prison*. *Musicae Scientiae* 2021, Special Issue – The Social Impact of Music making.

²⁸ O. Edri, M. Bensimon, *The role of music among prisoners and prison staff: A qualitative research study*. *European Journal of Criminology* 2018.

Badania prowadzone w norweskich jednostkach penitencjarnych, bazujące na sformalizowanych działaniach muzycznych, odbywających się regularnie w zakładach karnych, pokazały, że nie sposób przecenić, jak często uczestnicy dyskutowali o aspektach interpersonalnej komunikacji i poczucia więzi ze współsadzonymi poprzez udział we wspólnych zajęciach muzycznych. Muzyka otwiera także drzwi na innych ludzi, którzy w przeciwnym razie nie spotkaliby się, otwiera na świat zewnętrzny, który może zobaczyć ich wysiłek i starania. Innym widocznym pozytywnym elementem wynikającym z badań nad muzyką więzienną jest przeformułowanie własnych wartości uczestników i poczucia odpowiedzialności, co w kontekście resocjalizacji jest integralnym elementem zmiany, która ma nastąpić w życiu każdego skazanego²⁹.

Powyższe aspekty interdyscyplinarnego rozwoju jednostki, wobec której przeprowadzane są oddziaływania resocjalizacyjne pokazuje, że innowacyjne podejście do procesu zmiany z wykorzystaniem potencjałów twórczości pozwala na interwencję w wielu płaszczyznach życia. Dzięki temu wychowawca może ukierunkować oddziaływania na konkretne potrzeby wychowanka, skierować cały proces na redukcję czynników kryminogennych, takich jak np. niskie poczucie własnej wartości, brak dyscypliny czy nieprzystosowanie do funkcjonowania w grupie. Wiele badań prowadzonych w kontekście roli muzyki w czasie izolacji penitencjarnej, a także rezultaty jej wykorzystywania pokazują, jak ciekawą metodą wspomagającą proces resocjalizacji penitencjarnej jest wspomniana muzyka. Przedstawione powyżej przykłady zaczerpnięte z prowadzonych badań w różnych krajach świata, w jasny sposób obrazują potencjał jaki stanowi oddziaływanie resocjalizacyjne oparte o więzienne zespoły muzyczne lub o szeroko rozumianą konsumpcję muzyki i czerpanie z niej pomysłów do rozwoju osobistego.

Wnioski i rekomendacje

Ważnym elementem pracy pedagogów resocjalizacyjnych jest poszukiwanie innowacyjnych metod oddziaływań resocjalizacyjnych i badanie skuteczności ich wykorzystania. Każde nowe metody resocjalizacji warte

²⁹ A. Mangaoang „A reward rather than a right”: Facilitators’ perspectives on the place of music in Norwegian prison exceptionalism. *Musicae Scientiae* 2021, Volume 25, Issue 3.

są uwagi, rozwoju, ewaluacji i wykorzystania, jeżeli tylko mogą poprawić efektywność i minimalizować ryzyko powrotu do przestępczości. Dzięki temu wykorzystanie zespołu muzycznego w procesie resocjalizacji daje podstawy do dyskusji nad kilkoma jego aspektami:

- wykorzystanie zespołu muzycznego jako formy pracy z osobami pozbawionymi wolności pozwala na wielowymiarowe podejście i wyznaczenie zindywidualizowanych celów,
- programy resocjalizacyjne bazujące na potencjałach twórczości i kreatywności mogą skutecznie wspierać tradycyjne metody resocjalizacji penitencjarnej, dzięki czemu będą doskonałym uzupełnieniem narzędzi, które mogą wykorzystywać wychowawcy,
- prowadzenie zajęć o charakterze muzycznym pozwala na przełamanie więziennej rutyny, co może spowodować redukcję sytuacji kryzysowych m.in. zachowań agresywnych czy autoagresywnych, wynikających z długiego przebywania w izolacji penitencjarnej. Może ona nastąpić dzięki cykliczności zajęć, samodyscyplinę, naukę nowych umiejętności i szeroko rozumiany rozwój osobisty, który jest istotny ze względu na deprywację potrzeb u osób pozbawionych wolności,
- skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych prowadzonych w ramach więziennych zespołów muzycznych zależy od zaangażowania i determinacji osób pozbawionych wolności, ale także od umiejętności i zaangażowania wychowawcy, którego działania stanowią istotny wkład w efektywność procesu zmiany,
- powyższe rozważania stanowią teoretyczną bazę, wyjaśniającą możliwości wykorzystania metody oddziaływań resocjalizacyjnych jaką jest więzienny zespół muzyczny i stanowi fundament pod planowane badania ukierunkowane na efektywność w zakresie wspomaganie procesu resocjalizacji.

Zakończenie

Proces resocjalizacji penitencjarnej jest jednym z najważniejszych zadań stawianych Służbie Więziennej. Człowiek odbywający karę pozbawienia wolności zderza się z panującą tam rzeczywistością, a z biegiem czasu dochodzi u niego do deprywacji potrzeb³⁰, których niezaspokojenie

³⁰ zob. D. Kanarek-Lizik, *Adaptacja skazanych do warunków więziennych w Polsce*. Włocławek 2017, s. 49-62.

proceeds in many cases to situations of unsafe, aggressive or self-aggressive behavior. Conducting individualized socio-rehabilitative interventions allows for avoiding such situations and provides an opportunity for an effective process of change of the individual's life, which is socially maladjusted, understanding of committed life mistakes and finding factors criminogenic of persons deprived of liberty. The process of socio-rehabilitation is complex and requires a lot of knowledge and skills of the educator. An important element is the use of innovative methods, which can improve the effectiveness of socio-rehabilitation. The prison choir is one of the examples of utilizing the potential of creativity and originality, which is an important element of support in other conducted activities in Polish penitentiary units, i.e. based on the reduction of deficits or improving family and social ties.

Bibliografia

- Brzezińska-Rybicka A., *Zarys współczesnej koncepcji resocjalizacji – metodyka i ogólne zasady*, Roczniki Pedagogiczne 2019. Tom 11. Nr 47.
- Chen X., Hannibal N., Gold C., *Randomized trial of group music therapy with Chinese prisoners: Impact on anxiety, depression, and self-esteem*, "International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology" 2016, Volume 60, Issue 9.
- Czapów C., Jedlewski S., *Pedagogika Resocjalizacyjna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971.
- Doxat-Pratt S., *Musical communities in the society of captives: Exploring the impact of music making on the social world of prison*, *Musicae Scientiae* 2021, Special Issue – The Social Impact of Music making.
- Edri O., Bensimon M., *The role of music among prisoners and prison staff: A qualitative research study*, *European Journal of Criminology* 2018.
- Hołyst B., *Bariery resocjalizacji penalnej*, [w:] Hołyst B. (red.), *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, t. I., Warszawa 1984.
- Hurlock E., *Rozwój dziecka*, Warszawa 1985.
- Kanarek-Lizik D., *Adaptacja skazanych do warunków więziennych w Polsce*, Włocławek 2017.
- Kojadyńska A., Gałędek J., *Resocjalizacja osób przebywających w zakładach karnych*. „Kortowski Przegląd Prawniczy” Nr 2/2017.
- Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2006.
- Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji. Teoria i praktyka wychowawcza*, Warszawa 2010.
- Konopczyński M., *Kryzys resocjalizacji czy(li) sukces działań pozornych. Refleksje wokół polskiej rzeczywistości penitencjarnej*, Warszawa 2013.
- Konopczyński M., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Kraków 2014.
- Konopczyński M., *Twórcza Resocjalizacja. Zarys koncepcji rozwijania potencjałów*. „Resocjalizacja Polska” 7/2014.
- Mangaoang A., „*A reward rather than a right*”: *Facilitators’ perspectives on the place of music in Norwegian prison exceptionalism*, *Musicae Scientiae* 2021, Volume 25, Issue 3.
- Mendecka G., *Twórczość a rozwój człowieka w biegu życia*, „Psychologia Rozwojowa” 2005, Tom 10. Nr 4.
- Nęcka E., *Psychologia Twórczości*, Gdańsk 2001.
- Nęcka E., *Twórczość*, [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Tom 2. Psychologia ogólna*, Gdańsk 2000.

Stein M. I., *Creativity and culture*, „Journal of Psychology” 1953, Volume 50.

Wróblewska M., *Twórcza resocjalizacja jako obszar transgresji potencjałów*, „Resocjalizacja Polska”, 22/2021.

Akty prawne

Kodeks Karny Wykonawczy, Ustawa a z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 1997 Nr 90, poz. 557 ze zmianami)

Źródła internetowe

<https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-wojkowice-xxiv-final-blues-zza-krat>

<https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-stargardzie-vi-ogolnopolski-konkurs-muzyki-wiezionej-dzwieki-wolnosc>

<https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-sztumie-ogolnopolski-przeglad-sztuki-wiezionej-sztum-2022>